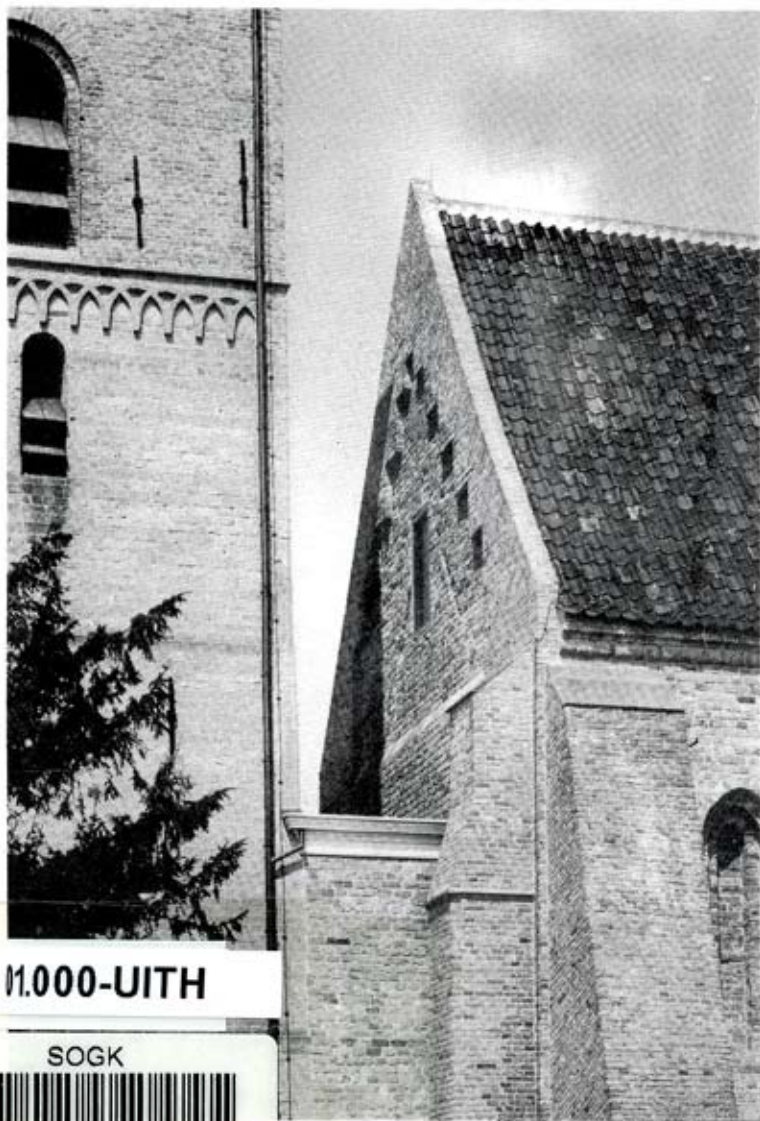

docu

JACOBIKERK

01.000-UITH

SOGK

* 003131 *

UITHUIZEN

Handwritten signature

JACOBIKERK, UITHUIZEN

De tegenwoordige kerk, in aanleg gebouwd tussen 1225 en 1250, moet welhaast een voorganger in tufsteen hebben gehad, aangezien de parochie Uithuizen in de 11e eeuw gesticht heet te zijn en de tufstenen onderbouw van de toren vóór 1200 werd gebouwd. Van de vroegere kerk zijn evenwel geen sporen meer te vinden.

Het omstreeks 1250 gereed gekomen godshuis heeft een bewogen bouwgeschiedenis achter de rug. Door de geschiedenis van Uithuizen loopt de draad van een aanvankelijk bescheiden kerspel, dat al in de 16e eeuw was uitgegroeid tot één der grootste dorpen in de Groningse Ommelanden. Die groei zette zich in latere eeuwen voort. Vanzelfsprekend noodzaakte deze tot uitbreiding van het kerkgebouw. Oorspronkelijk bestond het uit drie forse traveeën met een rechthoekige of halfronde koorafsluiting, een éénbeukige kerk dus. De bouwstijl was overwegend romaans met smalle, kleine vensters.

Omstreeks 1450 vond de eerste uitbreiding naar het oosten plaats, waar in gotische stijl een overgangstravee met driezijdig gesloten priesterkoor werd aangebouwd.

Vervolgens bouwde men omstreeks 1550 een grote sakristie of kapel tegen de noordzijde van de kerk (thans hoofdingang), wederom in gotische stijl.

In het jaar 1794 vond tenslotte de bouw plaats van de noorderbeuk, aansluitend op de sakristie, die met de nieuwe beuk onder een kap werd gebracht.

Ter versteviging van de muren werden in 1794 tevens de zware, schuine steunberen aan de zuidzijde van het gebouw opgetrokken; voorts werden toen de vensters in het schip van de kerk, die reeds eerder waren vergroot, nogmaals vergroot.

Het siermetselwerk in de buitenmuren van de oude drie traveeën - zo geliefd in de romano-gotiek in baksteen in Groningen - bleef ondanks al deze verbouwingen ten dele behouden.

Afgaande op de tufstenen onderbouw in romaanse stijl, moet de toren vóór 1200 opgetrokken zijn. In de binnenwerkse muren is echter kloostersteen verwerkt en dit wettigt het vermoeden dat de oude toren bij de nieuwbouw van de kerk tussen 1225 en 1250 ten dele verbouwd, resp. verstevigd is. Tot aan omstreeks 1680 reikte de toren tot ongeveer de hoogte van de kerk. Toen vond verhoging plaats en kreeg deze zijn tegenwoordige gedaante.

De twee luidklokken werden in de oorlog 1940-1945 geroofd en keerden niet terug. Twee nieuwe klokken hangen op de plaats van de oude.

Interieur.

- 1 Het prachtige orgel** aan de westwand van het schip, tussen 1699 en 1701 gebouwd door Arp Schnitger (1648-1719), met 10 stemmen in het hoofdwerk, 10 in het rugpositief en 8 in het pedaal. Het was in die tijd het grootste orgelinstrument op het platteland van Groningen.

Allert Meijer, die veel met Schnitger samenwerkte, ontwierp kassen en balustrade en beeldsnijder Jan de Rijk(e) zou het lofwerk hebben gemaakt.

Na een aantal kleinere reparaties, o.a. in 1785 door Albertus Anthoni Hinsz, voerden de orgelmakers P. van Oekelen en Zonen uit Harenermolen in 1855 een grootscheepse ombouw uit.

De onderkas van het hoofdwerk werd verbreed, het pijpwerk van het pedaal - oorspronkelijk in een aparte kas - kwam in de hoofdkas terecht en de dispositie onderging wijzigingen. Desniettegenstaande bleef ca. 60% van het oorspronkelijke pijpwerk behouden en dit is relatief het meeste van alle door Schnitger in Nederland gebouwde orgels. Het rugpositief bleef qua uiterlijk ongeschonden en is afgebeeld op de gouden legpenning van het "Internationale Bach-Gesellschaft" (Bach-jaar 1950)..

Sinds deze ombouw is het orgel niet verder aangetast. De orgelmakers Reil uit Heerde maakten in 1973 een copie van het instrument voor de Prinses Julianakerk in Scheveningen.

- 2 Het herengestoelte op oksaal**, dat het schip en koor scheidt, ontworpen en vervaardigd in 1703 door Allert Meijer uit Groningen. Het lofwerk wordt eveneens toegeschreven aan Jan de Rijk.

Het rijk geornamenteerde meubelstuk kent in deze vormgeving zijns gelijke niet in de Ommelanden. In het rondgebogen opzetstuk van de luifel boven de bank schragen tweeknepen een gevierendeeld wapen met hartschild, waarin een meerman. Dit uitheemse wapen voert ons waarschijnlijk terug naar omstreeks 1500, toen de hier heersende Saksen probeerden zogenoemde Heerlijkheden in de noordelijke gewesten te stichten, waarvan Uithuizen er in aanzet dan een kan zijn geweest.

Aan de onderzijde van de kuip vier vrouwenfiguren. Op het rugpaneel tussen kuip en luifel twee leeuwen als schilhouders, symbolen van moed en kracht (zie ook het wapen van Alberda van Menkema op het rugpositief van het orgel).

Op de luifel (klankbord) zijn wederom de Evangelisten afgebeeld. Zij zouden het vieren van het Avondmaal in de hemel verzinnebeelden.

Gewelven en muren.

Op de drie schiptraveeën corresponderen drie koepelgewelven met acht ribben. In de beide eerste komen de ribben samen in ringvormige sluitingen. Het derde gewelf heeft een rozetvormige sluiting.

De gewelven van de drie traveeën zijn beschilderd (steentjesbeschildering), doch bedekt door een kalklaag. Deze kalklaag is niet verwijderd bij de jongste restauratie.

De in 1794 aangebouwde zijbeuk bezit kruisribgewelven.

Rouw- of wapenborden.

In de zijbeuk hangen vier grote rouwborden; van west naar oost:

- 1 Unico Allart I Alberda van Menkema (1676-1714), zoon van Mello, bord 2.
- 2 Mello Alberda van Menkema (1642-1699), eertijds bewoner van de omstreeks 1716 afgebroken borg Ringeweer te Uithuizen en in 1682 koper van de Menkemaborg.
- 3 Everdina Cornera van Berum (1678-1751), vrouw van Unico Allart I, bord 1.
- 4 Unico Allard II Alberda van Menkema (1726-1790). Dit groots opgezette bord hangt tegen de oostmuur van de beuk.

St. Catharina.

In een langwerpige nis in de zuidmuur, dicht tegen het vroegere koor, is St. Catharina afgebeeld. De schildering uit de eerste bouwphase van de kerkis tussen 1250 en 1300 aangebracht en één der oudste als zodanig ooit in deze contreinen aangetroffen.

Priesterkoor.

Bij de jongste restauratie zijn de gewelf- en muurschilderingen in het koor blootgelegd en gerestaureerd.

Op het westelijke gewelf o.a. de val van Adam en Eva in het paradijs, Jacobus de Meerdere (schutspatroon van de kerk) en de een- of neushoorn, symbool van de onbevleete ontvangenis van Maria, ook van kuisheid.

Op het oostelijk gewelf een pelikaan die met eigen bloed haar drie jongen voedt, symbool van de zich voor het heil der mensheid offerende Christus, en de wederkomst van Christus op de regenboog. Engelen met muziekinstrumenten bejubelen Hem.

Onder het priesterkoor bevindt zich een overwelfde grafkelder met daarin restanten van zware kisten en stoffelijke resten.

Grafsteden en -zerken.

In schip en koor ligt een 40-tal oude grafsteden en -zerken. De zerken leveren een schat aan gegevens op. Om verdere beschadigingen te voorkomen zijn de zerken in de kerk met een zware looper bedekt.

Het herengestoelte behoorde aan de adellijke familie Alberda van Menkema.

- 3 De uitbundig bewerkte **preekstoel** met het doophek uit 1713, vermoelijk eveneens ontworpen door Allert Meijer en uitgevoerd door diens schoonzoon Antoni Verborg of Anthoni Verburgh. Het lofwerk is van Jan de Rijk.

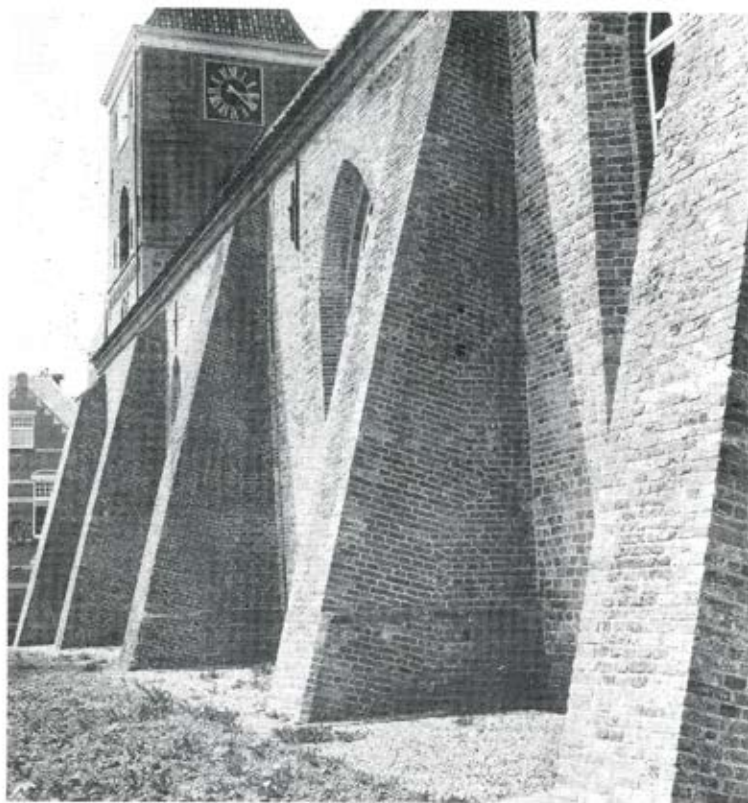
Op de hoeken van de kuip staan vijf vrouwenfiguren; van rechts naar links als men met het gezicht naar de kuip staat stellen zij het volgende voor:

- voorzichtigheid	=	vrouw met slang en handspiegel als teken van zelfkennis;
- gerechtigheid	=	vrouw met weegschaal en zwaard;
- liefde	=	vrouw met kinderen;
- hoop	=	vrouw met anker aan de voeten;
- geloof en standvastigheid	=	vrouw met boek (evangelie) in de rechterhand en in de linkerhand een wapen waarmee een dier is gedood: door geloof en standvastigheid zijn duivel en zonde overwonnen.

Op de hoofdpanelen van de kuip zijn de vier Evangelisten zittend afgebeeld; nu van links naar rechts:

- Mattheus met een engel (op het deurtje);
- Marcus met een leeuw;
- Lucas met een rund;
- Johannes met een adelaar.
- Tussen Marcus en Lucas, op het voorpaneel: het Christus-kind met aardbol en kruis, omgeven met muziekinstrumenten en andere attributen, die de glorifikatie van Jezus Christus luister bijzetten.

De rand onder de hoofdpanelen vult de symboliek op de hoofdpanelen aan of herhaalt deze; eveneens van links naar rechts: hoorn des overvloeds (vruchten), harp spelende David, Maria: een zwaard zal door uw ziel gaan, en een vrouw met boek en handspiegel: zelfkennis uit de schriftuur.

Bankenplan.

Door de aanbouw in 1794 van de zijbeuk werd men genoodzaakt tot grondige herziening en aanpassing van het bankenbestand. Bij de gelegenheid - en waarschijnlijk eerder al in 1703 - is het merendeel van de historische banken met lofwerk en wapens nogal aangetast.

Sakristie.

De oorspronkelijke toegang aan de oostzijde is dichtgemetseld, doch aan de buitenzijde nog te zien. In 1794 werd de tegenwoordige ingang aan de noordzijde aangebracht.

In de sakristie (of kapel) bevond zich tot aan omstreeks 1900 de grafkelder van de adellijke Ausma's van de niet meer bestaande borg Engersum. Deze kelder dempte men toen en het koperen schild op de afsluitzerk van de kelder kreeg een plaats in de westmuur.

Opschrift:

BoNONI AWLSVM CONIVNX ET HAERE
DESLIBERTI OBIIT A 1560
DIE 19 IVN AETATIS SVAE 34

Vertaling:

Aan Bonno Awlsum (= Ausma), de echtgenote en achtergebleven kinderen; overleden in het jaar 1560, 19 juni, op de leeftijd van 34 jaren.

Jonker Bonno Ausma sneuvelde, naar het heet, in Spaanse krijgsdienst in 1560 bij Tiel.

De Ausma's waren in hun tijd toonaangevende mannen te Uithuizen. Het geslacht stierf uit in de tweede helft van de 17e eeuw.

Eveneens omstreeks 1900 is het mooie baksteenprofiel van de kruisribgewelven in de sakristie bedekt met een laag cement en kalk.

Restauratie van 1972-1977.

Deze had tot doel om zoveel mogelijk te conserveren wat door de eeuwen heen tot stand was gebracht. Het vanaf 1594 protestantse karakter bleef gehandhaafd. Het orgel wacht nog op restauratie.

Architectenburo ir. P. B. Offringa uit Groningen stelde de restauratieplannen op en hoofdaannemer en uitvoerder was aannemer Harm Bultema uit Uithuizen, die een groot aantal restauratie-objekten in de provincie Groningen uitvoerde.

Algemeen.

De aankleding van de Jacobikerk draagt zeer duidelijk sporen van de adellijke Alberda's, van 1682-1902 heersers op Menkema. In de aangeschafte meubelstukken, waarvan zij een deel van de kosten betaalden, komt hun macht, invloed en rijkdom tot uitdrukking. Ook in ander opzicht hebben zij veel voor de kerk en kerspel gedaan.

A. BOLT.

Juli 1981.

(Nadruk van deze beschrijving of een gedeelte hiervan, is zonder toestemming verboden).

H. Bultema

De geschiedenis van Uithuizen - en dus ook die van de Jacobikerk - is door A. Bolt uitvoerig en gedocumenteerd beschreven in het boek "Uithuizen, geschiedenis van kerk en karspel". Uitgave: najaar 1981. Inlichtingen over het overvloedig geïllustreerd boek kan men verkrijgen bij de uitgever: Bakker's Drukkerij, Hoofdstraat West 32, postbus 21, 9980 AA Uithuizen. Telefoon 05953-1663.